

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TO‘LIQSIZ GAPLARNING PRAGMATIK ASPEKTLARI

Aminboyev Sanjar Adilbek o‘g‘li

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Lingvistika (ingliz tili) 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20342025>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi to‘liqsiz gaplarning pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. To‘liqsiz gaplarning kommunikativ vazifalari, nutq jarayonidagi iqtisodiylik, ekspressivlik va kontekst bilan bog‘liq jihatlari yoritiladi. Ingliz va o‘zbek tillarida dialogik nutqda qo‘llanadigan elliptik birliklarning o‘xshash hamda farqli tomonlari misollar asosida ko‘rsatib beriladi

Kalit so‘zlar: *to‘liqsiz gap, pragmatika, ellipsis, kommunikativ birlik, dialogik nutq, kontekst, pragmatik ma‘no, sintaksis, ingliz tili, o‘zbek tili.*

Kirish. Til insonlar o‘rtasidagi kommunikatsiyani amalga oshiruvchi muhim vositadir. Nutq jarayonida fikrni qisqa, aniq va ta‘sirchan ifodalash ehtiyoji turli sintaktik vositalarning shakllanishiga sabab bo‘ladi. Ana shunday birliklardan biri to‘liqsiz gaplardir. To‘liqsiz gaplar grammatik jihatdan ayrim bo‘laklari tushirib qoldirilgan bo‘lsa-da, kontekst orqali mazmuni to‘liq anglashiladigan gaplardir.

Zamonaviy tilshunoslikda to‘liqsiz gaplar nafaqat sintaktik, balki pragmatik hodisa sifatida ham tadqiq qilinmoqda. Chunki bunday gaplarda asosiy ma‘no nutq vaziyati, suhbatdoshlarning umumiy bilimlari va kommunikativ maqsad orqali yuzaga chiqadi. Ayniqsa ingliz va o‘zbek tillarida dialogik nutqda elliptik konstruksiyalar keng qo‘llanadi.

Adabiyotlar sharhi. To‘liqsiz gaplar masalasi turli tilshunoslar tomonidan o‘rganilgan. O‘zbek tilshunosligida A. G‘ulomov, M. Asqarova, N. Mahmudov va R. Sayfullayevalar sintaktik birliklarning kommunikativ xususiyatlarini tadqiq etganlar. A. G‘ulomov to‘liqsiz gaplarni nutq tejankorligini ta‘minlovchi vosita sifatida talqin qiladi. M. Asqarova esa ularning ayniqsa dialogik nutqda faol qo‘llanishini ta‘kidlaydi.

Ingliz tilshunosligida J. Austin, J. Searle, H. Grice kabi olimlarning pragmatik nazariyalari muhim ahamiyatga ega. Grice tomonidan ilgari surilgan “kooperatsiya prinsipi”ga ko‘ra, suhbatdoshlar ortiqcha axborotni tushirib qoldirishi mumkin, chunki ma‘no kontekst orqali tiklanadi. Shuningdek, D. Crystal va G. Leech pragmatik tahlilda elliptik gaplarning nutqdagi vazifalarini o‘rganganlar. Ularning fikricha, to‘liqsiz gaplar kommunikativ samaradorlikni oshiradi hamda suhbatning tabiiyligini ta‘minlaydi.

Muhokama va natijalar. To‘liqsiz gaplarning pragmatik aspektlari ingliz va o‘zbek tillarida bir qator umumiy va farqli jihatlarga ega.

1. Nutq iqtisodiyligi. Har ikki tilda ham to‘liqsiz gaplar ortiqcha takrorini kamaytiradi.

Darsga borasanmi?

Boraman.

Bu yerda ega tushirib qoldirilgan.

Are you coming?

Yes, I am.

Ba‘zan kesimning bir qismi ham tushiriladi:

Coffee?

Sure.

Ushbu misollarda ma’no kontekst orqali anglashiladi.

2. Pragmatik ma’noning yuzaga chiqishi. To’liqsiz gaplarning mazmuni ko’pincha vaziyat bilan belgilanadi.

Bugun ish ko’pmi?

Juda.

Bu yerda “ko’p” sifati orqali butun fikr ifodalanmoqda.

How was the exam?

Difficult.

Gap grammatik jihatdan to’liq emas, ammo kommunikativ jihatdan yetarli hisoblanadi.

3. Dialogik nutqdagi faollik. Ingliz va o’zbek tillarida to’liqsiz gaplar asosan og’zaki nutqda uchraydi. Suhbat davomida ishtirokchilar umumiy kontekstga ega bo’lgani uchun ayrim bo’laklarni tushirib qoldirish tabiiy hol hisoblanadi.

— *Kim keladi?*

— *Akam.*

Who called you?

My brother.

Bu misollarda kesim tushirib qoldirilgan.

4. Ekspressivlik va emotsionallik. Badiiy matnlarda to’liqsiz gaplar hissiy ta’sirni kuchaytiradi.

“Sukunat. Qorong’ulik. Hech kim yo’q.”

“Silence. Darkness. Nobody around.”

Bunday birliklar tasvirning dramatikligini oshiradi.

5. Internet kommunikatsiyasida qo’llanishi. Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarda qisqa shakldagi gaplar keng qo’llanmoqda.

“Coming?”

“Later.”

“Kelasanmi?”

“Keyinroq.”

Bu holat zamonaviy kommunikatsiyada pragmatik iqtisodiylikning kuchayganini ko’rsatadi.

Tahlillar natijasida ma’lum bo’ldiki, ingliz va o’zbek tillaridagi to’liqsiz gaplar kommunikativ jihatdan o’xshash vazifalarni bajaradi. Farqli jihatlar esa asosan grammatik qurilish va sintaktik tizim bilan bog’liqdir.

Xulosa. Ingliz va o’zbek tillarida to’liqsiz gaplar pragmatik jihatdan muhim kommunikativ vosita hisoblanadi. Ular nutq iqtisodiylikni ta’minlaydi, ekspressivlikni oshiradi va dialogik nutqning tabiiyligini yuzaga keltiradi. Har ikki tilda ham to’liqsiz gaplarning ma’nosi asosan kontekst va nutq vaziyati orqali anglashiladi. Shu sababli ularni faqat sintaktik emas, balki pragmatik nuqtai nazardan ham o’rganish muhimdir.

Zamonaviy kommunikatsiya, ayniqsa internet tili rivojlanishi bilan to’liqsiz gaplarning qo’llanish doirasi kengayib bormoqda. Bu esa ushbu hodisaning tilshunoslikdagi dolzarbligini yanada oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G’ulomov A. *O’zbek tilida gap.* – Toshkent: Fan, 1958.
2. Asqarova M. *Hozirgi o’zbek adabiy tili sintaksisi.* – Toshkent: O’qituvchi, 1980.
3. Mahmudov N. *Til va nutq.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.

4. Sayfullayeva R. *Hozirgi o'zbek tilining sintaktik qurilishi*. – Toshkent, 2009.
5. Austin J. *How to Do Things with Words*. – Oxford University Press, 1962.
6. Searle J. *Speech Acts*. – Cambridge University Press, 1969.
7. Grice H. P. *Logic and Conversation*. – Harvard University Press, 1975.
8. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. – Cambridge University Press, 1997.
9. Leech G. *Principles of Pragmatics*. – London: Longman, 1983.
10. Nurmonov A. *Lingvistik tadqiqot metodologiyasi*. – Toshkent: Akademnashr, 2011.